

МІЖКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

УДК: 81'27:378(477.87)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9283.39.2023.299210>

РОЗВИТОК МОВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ У ЗАКАРПАТСЬКОМУ УГОРСЬКОМУ ІНСТИТУТІ ІМ. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

Берегсасі А. Ф.

beregszaszi.aniko@kmf.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6860-7579>

Дудич-Лакатош К. І.

dudics.katalin@kmf.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1354-4421>

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове

Дата надходження 22.11.2023. Дата прийняття до друку 19.12.2023

Анотація. У статті зроблено спробу показати, як на практиці втілюється або може бути втілено процес мовного та освітнього розвитку, основна мета і напрямок якого визначені угорською громадою Закарпаття протягом останніх десятиліть у численних наукових працях. Розглянуто роль мовного підходу у забезпеченні ефективності навчання, шляхи його належного формування на рівні загальної та вищої освіти. З цією метою проаналізовано навчальні програми та наукові праці щодо організації навчального процесу, до яких додані емпіричні дані, зібрані за допомогою соціолінгвістичного опитування. Аналіз програм та досліджень зібраних емпіричних даних показує, що угорська мовна освіта служить інтересам громади на всіх рівнях. Результати теоретичних і емпіричних соціолінгвістичних досліджень будуть використані для того, щоб студенти змогли здобути знання і мовні навички, які можна використати на практиці.

Ключові слова: Закарпаття, мовне планування, планування освітнього процесу, інститут, мовна толерантність.

Aniko Beregszaszi, Kateryna Dudych Lakatosh Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

Fostering Linguistic Tolerance and Language Teaching Practices at Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

Abstract. Introduction. Mother-tongue education is vital for community preservation, especially in multilingual environments. It is essential that professionals at all levels of education have a tolerant approach to language. Hungarian language planning in Transcarpathia prioritizes proficiency in the official language and at least one foreign language alongside the mother tongue. Upholding Hungarian language education is paramount. **Purpose.** Our study aims to demonstrate, using empirical data, the realization of language and education planning outlined by the Transcarpathian Hungarian community. We explore the role of language attitudes in effectiveness and their scientific cultivation in public and higher education. **Methods.** We analyze curricula and educational studies, supplemented by sociolinguistic data obtained through questionnaires. **Results.** Decades of effort have fostered a successful Hungarian-language educational system, meeting community needs and promoting linguistic tolerance. However, recent deviations in curriculum and teaching documents pose challenges to additive language teaching. Teacher attitudes are crucial in sustaining positive language practices. **Conclusion.** Ferenc Rakoczi II

Transcarpathian Hungarian College prioritizes fostering positive attitudes in teacher training programs. Theoretical and empirical sociolinguistic research informs curriculum development, equipping students to promote language diversity upon entering Transcarpathian schools as educators.

Keywords: Transcarpathia, language planning, educational planning, college, language tolerance.

Постановка проблеми. Для збереження громади необхідними є можливості використання рідної мови. У багатомовному середовищі також важливо, щоб фахівці на всіх рівнях освіти застосовували толерантний підхід до функціонування мов. Пріоритетною метою процесу здобування освіти представниками угорської меншини на Закарпатті є отримати можливість на належному рівні засвоїти державну мову та принаймні одну з іноземних мов.

Функціонування угорської мови в освіті та довготривале збереження освіти рідною мовою (у випадку угорців – навчання угорською або угорською також) є важливим, оскільки “школи з угорською мовою навчання передають такий набір культурних та історичних відомостей, які дають змогу стати частиною спільного й очевидного знання, яким володіють усі угорці” (Brubaker та ін., 2011, с. 287, див. також Papp, 2012, с. 10). Мета угорської меншини на Закарпатті – залишатися угорською громадою в Україні. Отже, освітня система громади має слугувати цій меті. Іншими словами, угорська громада Закарпаття повинна бути здатною знайти своє місце у світі, що проходить процес глобалізації і водночас регіоналізації, зберігаючи свою ідентичність (і тісно пов’язані з нею мову, культуру, релігію тощо); вона повинна володіти знаннями, навичками і вміннями (компетенціями) для того, щоб уміти сформулювати власні відповіді на виклики, що постійно змінюються і оновлюються, а також володіти на належному рівні мовами свого оточення. Освіта рідною мовою відіграє вирішальну роль у збереженні громади. “Освіта рідною мовою дозволяє групі вижити як спільноті”, – стверджують міжнародні експерти з мовних прав людини (Kontra та ін., 2016, с. 224).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині 1990-х років угорська громада Закарпаття почала свідомо планувати своє майбутнє (Beregszászi та ін., 2001, Beregszászi, 2003). Суть цієї концепції полягала у розвитку багатомовності з домінуванням рідної мови, а пропозиція щодо навчання рідної мови полягала в тому, щоб у закарпатських школах з угорською мовою навчання використовувати адитивний метод навчання, який сприятиме розвитку двомовності з домінуванням рідної мови (з високим рівнем володіння державною мовою та однією з іноземних мов).

Наша мета – використання адитивного методу замість субтрактивного з урахуванням мовних варіантів, контрастивних методів і функціональності в практиці викладання рідної мови (докладніше див., наприклад, Beregszászi-Csernicskó, 2007a, 2007b, 2011, Beregszászi, 2011a, 2011b, 2011c, 2012). Навчальна програма з угорської мови для початкової та середньої школи 2005 року була розроблена з урахуванням цих принципів і цілей (Kótyuk та ін. 2005).

Підручники як для початкових, так і для класів основної і старшої школи були написані з урахуванням адитивного підходу і з опертям на результати наукових досліджень на Закарпатті та ознайомлювали молодь з нормами стандартної угорської мови і її варіантами, зокрема закарпатським (більш докладно див. Beregszászi-Dudics Lakatos, 2019, 2020, Dudics Lakatos, 2021).

Крім дотримання офіційних рекомендацій, упровадження в освітній процес підручників та навчальних посібників, успіх і практична реалізація реформи рідномовної освіти визначається також ставленням до неї цільової групи (учнів) і групи посередників (учителів). Оскільки суть адитивного підходу полягає в тому,

що він формує мовну та комунікативу компетенції, мовну свідомість молоді, спираючись на той варіант мови, який є рідним для учнів.

Таким чином, неабияке значення має те, як учитель (і не лише вчитель, який спеціалізується на навчанні угорської мови) висловлюється про певний варіант мови, мовний вияв або мовне явище. З початку 2000-х років проведено декілька досліджень, спрямованих на ефективність викладання рідної мови в школах і з погляду володіння стандартним варіантом мови, і з погляду ставлення до мови учнів і вчителів. Дані цих досліджень свідчать про ефективність або ж, навпаки, недовіру попереднього субтрактивного методу навчання мови.

Опитування “Школа 2000”, у якому взяли участь 675 учнів, показало, що значна частина угорськомовної молоді шкільного віку на Закарпатті при опитуванні щодо вживання мови здебільшого обрала для відповідей вислови угорською мовою, які не відповідають стандартному варіанту (Beregszászi-Márku, 2003, Beregszászi-Csernicskó, 2004). Анкетне опитування 1490 учнів і 150 вчителів у 2006–2008 роках показало, що як учні, так і вчителі, які їх навчали, не надають переваги вживанню діалектизмів (Lakatos, 2010).

Респонденти відчували нижчий соціальний престиж регіонального варіанта мови, тому намагалися відмежовуватися від нього і не називали його своїм. Однак поміж них був прихований престиж місцевого мовного варіанта: більша частина учнів і 80 % учителів шкодували б, якби говірки вимерли. Міркування учнів: “Я думаю, що ми повинні вважати діалект цінністю. Це спадщина різних народів”; “такі цінності потрібно берегти”. Обґрунтування вчителів: “Майбутні покоління не знатимуть справжньої мови своїх предків, а угорська мова втратить свій колорит, різноманітність і словниковий запас”; “Я вважаю, що це цінність, традиція”.

У результаті створення навчальної програми, підручників, навчальних посібників і організації курсів підвищення кваліфікації в дусі реформи освіти рідною мовою на Закарпатті в обох досліджуваних групах спостерігається позитивна зміна у ставленні до незагальноприйнятих варіантів мови. Це спостереження також підтверджено даними повторного анкетування. У 2018 році з повної групи респондентів (1 490 учнів та 150 вчителів) опитано 280 учнів та 100 вчителів про їхнє ставлення до різних мовних варіантів, особливо говорів.

Обидві групи позитивно ставляться до носіїв говорів, більшою є частка тих, хто знає і визнає свою рідну говірку (Dudics Lakatos, 2019, 2021). Але на основі порівняння відповідей двох груп також було виявлено, що, “хоча думки вчителів відображаються у висловлюваннях їхніх учнів, професіоналам важче відірватися від міфів, пов’язаних з рідною мовою, які закріпилися в багатьох з них під час навчання та кар’єрного зростання. Молоде покоління, яке здобуло науково обґрунтовані знання з підручників за офіційною навчальною програмою, починаючи з 5-го класу початкової школи, виявилось більш сприйнятливим до мультинормативного, тобто відкритого підходу” (Dudics Lakatos, 2020, с. 171).

Ці результати дослідження підтверджують думку, яку багато хто вже висловлював щодо викладання рідної мови: підготовка вчителів, знання, набуті під час навчання (особливо з діалектології та соціолінгвістики), і сформований підхід відіграють вирішальну роль в ефективності адитивного методу (Kiss, 2009, T. Károlyi, 2002, Presinszky, 2009, Sándor, 2009, Tóth, 2014, Dudics Lakatos, 2018, Jánk, 2019, Parapatics, 2020), тому важливо, який мовний підхід використовують викладачі закладів вищої освіти в процесі підготовки фахівців і яку наукову базу вони беруть за основу для досягнення своїх цілей.

Мета статті. У статті на основі емпіричних даних зроблено спробу простежити, як на практиці реалізується / може бути реалізована концепція організації освітнього

процесу та вивчення мов, яка була окреслена як мета для освіти закарпатських угорців у численних наукових публікаціях протягом останніх десятиліть. Поставлено за мету з'ясувати, яку роль у результативності навчання відіграє мовна атитюда та як вона науково обґрунтовано формується / може формуватися у сфері середньої та вищої освіти.

Із суспільно-політичної та освітньої позиції найуспішнішим проєктом закарпатських угорців став, без сумніву, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (ЗУІ), що розташований у Берегові. Заклад створений 1996 року під назвою Закарпатський угорський педагогічний інститут. Згідно зі статутними документами, засновником вишу, де навчання відбувається угорською, українською та англійською мовами, є Благодійний фонд “За Закарпатський угорський інститут”, який був створений найпотужнішими громадськими та релігійними організаціями угорської меншини на Закарпатті: Товариством угорської культури Закарпаття, Закарпатським угорськомовним педагогічним товариством та Закарпатською реформатською церквою. З першого дня роботи ЗУІ формує освітні програми та забезпечує їх функціонування, відкриває нові спеціальності відповідно до цілей закарпатських угорців у сфері організації освітнього процесу та вивчення мов. Зокрема, запускаючи на самому початку такі спеціальності, як “дошкільна освіта” та “початкове навчання”, де здобувачі мали змогу навчатися угорською мовою, інститут прагнув посилити основи угорськомовної освіти на Закарпатті.

Основні результати дослідження. Підготовка педагогів угорською мовою розпочалася з навчання вчителів англійської мови, яких у 90-х роках ХХ століття дуже бракувало у закарпатських школах, з навчання географів, які не мали можливості навчатися в регіоні угорською мовою, та з навчання істориків, які відіграють ключову роль у формуванні ідентичності особистості. З 2004 року розпочалася підготовка вчителів угорської та української мов, яких цілеспрямовано готували до роботи з угорською меншиною Закарпаття та в школах з угорською мовою навчання. У 2021–2022-му навчальному році в ЗУІ діяло 19 освітніх програм (уже не тільки педагогічні спеціальності). У наступному 2022–2023-му навчальному році цей перелік збільшився ще на шість позицій.

Керівництво закладу з часу заснування інституту приділяє велику увагу мовним цілям закарпатських угорців. Викладання мов на різних спеціальностях забезпечує кафедра філології. Це один з найстаріших структурних підрозділів вишу, був створений 1998 року під назвою кафедра мовознавства. З того часу цей підрозділ забезпечує викладання угорської, англійської, української, німецької та французької мов на всіх спеціальностях в ЗУІ. У 2021–2022-му навчальному році саме ця кафедра пропонувала найширший вибір можливостей подальшого навчання. У її межах функціонує шість освітніх програм із можливістю як стаціонарного, так і заочного навчання.

Підготовка учителів угорської мови та літератури в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці II згідно з освітніми цілями громади відбувається на основі адитивного підходу. Серед головних завдань – формування толерантного ставлення до мов та мовних варіантів. Про зміст, підходи та результати підготовки майбутніх угорських педагогів, підвищення кваліфікації учителів, виховання нових наукових кадрів на угорському відділенні кафедри філології і в Науково-дослідному центрі ім. Антала Годинки з'явилось чимало публікацій (Csernicskó–Karmacsı, 2009, Beregszászi, 2015). В освітній програмі “Середня освіта (угорська мова і література)” акцентовано на описаних вище цілях, а їх досягнення забезпечено викладанням таких освітніх компонентів, як “Методика навчання української мови”, “Соціолінгвістика”, “Угорська

діалектологія”, які формують адитивний підхід. Ці освітні компоненти належать до обов’язкових на освітньому рівні “бакалавр” і передбачають по 3 кредити (освітню програму та навчальний план можна переглянути на сайті закладу). Щоб ефективно засвоїти навчальний матеріал дисциплін, потрібно ознайомитися з науковими виданнями, методичними матеріалами стосовно викладання угорської мови та мововживання на Закарпатті, які вийшли друком в останні десятиліття (Beregszászi, 2012, 2021, Dudics–Gazdag, 2023, Karmacsı, 2020, Gazdag, 2021, Tóth, 2021).

Вплив та результативність адитивного підходу засвідчило дослідження, проведене 2000 року. Після того, як студенти на лекціях, семінарських заняттях ознайомилися з реальними, об’єктивними, науково підтвердженими даними, значною мірою змінилася їх думка з питань мововживання, вдалося подолати чимало стереотипів (Т. Károlyi–Szabó, 2000, Т. Károlyi, 2002).

У 2014 році ми на вступній лекції з діалектології попросили студентів-першокурсників спеціальності “угорська мова і література” відповісти письмово на кілька запитань з приводу їхнього мовлення, мовної свідомості тощо. Більшість із 23 здобувачів указали, що в їхньому ареалі проживання не користуються діалектами чи говірками, а якщо хтось і говорить ними, то вони все одно – ні. Наведемо кілька відповідей: “На мою думку, у нас нема окремої говірки”; “Я знайома з діалектом, але не користуюся ним, маю багато знайомих, які використовують його, від них я і чула”; “Я не знайомий з говорами, не користуюся окремими діалектизмами, тут на Закарпатті. Але мешканець Угорщини напевно вважав би, що я говорю діалектом”.

Причиною таких плутаних формулювань може бути те, що знання здобувачів з метамови недостатньо чіткі: вони не впевнені в тому, ні що таке діалект або говірка, ні в тому, чи говорять ними або ж у тому, чи варто в цьому зізнаватися на першому курсі “угорської філології”.

Один молодий студент із с. Велика Добронь висловився значно свідоміше: володіє, визнає, що говорить діалектом, але залежно від ситуації може перейти і на щось інше. “У Великій Доброні спостерігаються риси палоцького діалекту. Мені він відомий, користуюся ним як свідомо, так і несвідомо, але про це не шкодую. Переважно чую його тут, удома, але буває, що стикаюся з елементами цієї говірки в Берегові”.

Після того, як ці самі студенти ознайомилися з характеристиками і функціями територіальних мовних варіантів, на ці самі питання вони відповідали так: “Сьогодні в мене викликає посмішку, наскільки раніше плуталася в тому, що і я розмовляю діалектом. Те, що мої погляди помилкові, я зрозуміла, тільки почавши навчання в інституті”. Більш чіткою стала думка здобувачів і про роль педагогів: “В освіті ми використовуємо унормовані мовні варіанти, але забороняти вживання діалектів не можна (!). Просто треба навчитися використовувати їх адекватним способом”.

У 2016–2017 роках один із випускників Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ у своїй кваліфікаційній роботі, провівши опитування 100 студентів, проаналізував їхні знання метамови, зокрема їхнє ставлення до місцевих мовних варіантів. Знову підтвердилося, що є істотна різниця в розумінні мови між студентами угорської філології та здобувачами інших спеціальностей (Beregszászi E., 2017). “Неправильне” угорське мовлення молодь з інших спеціальностей ідентифікувала так: “звуження, використання українських слів (наприклад, *bulocska* – булочка тощо), повтор слів”; “багато сленгу, діалектизмів, мовних помилок”.

Від студентів-філологів ми отримали відповіді, подібні до цієї: “Такого, що в когось неправильне мовлення, нема. З таким негативним формулюванням можемо зустрітися в ситуації, коли, наприклад, хтось у державній установі користується не

літературною мовою, а діалектом. Але просто треба знати, що не в усіх ситуаціях доцільно застосовувати діалекти” (Beregszászi E., 2017).

Попри сказане вище, в науковому середовищі мало дискутується думка, що в ході підготовки здобувачів нефілологічних спеціальностей також було б важливим формувати їхню мовну свідомість, їхнє ставлення до мов / мовних варіантів. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II ставить акцент на мовній освіті / підготовці здобувачів на усіх освітніх програмах, забезпечуючи їм широкий спектр різних можливостей. Вивчення мови відбувається в різних формах і з різними цілями. Оскільки метою громади закарпатських угорців є формування багатомовного середовища з домінуванням рідної мови, необхідними є знання інших мов. Студенти закладу можуть вивчати українську, англійську, німецьку, угорську як іноземну, словацьку та російську мови. Початкова мета – володіння мовою принаймні на рівні B2 з двох обраних іноземних мов (дивись на сайті інституту). У багатомовному регіоні для спільноти, що перебуває в статусі нацменшини, однією з важливих умов успішної реалізації на ринку праці є володіння професійною лексикою на кількох мовах. Саме тому другим складовим елементом мовної підготовки на кожній спеціальності є вивчення фахової іноземної мови, засвоєння професійної лексики з відповідного фаху різними мовами. В освітніх програмах за цю компетенцію відповідає освітній компонент “Іноземна мова (українська, угорська, англійська) за професійним спрямуванням”, який належить до обов’язкових дисциплін (дивись на сайті інституту). Третім складником мовної підготовки є ті освітні компоненти, які викладають рідною (угорською) мовою і присвячені формуванню та розвитку мовної самосвідомості, відповідальності, атитюди, усних та письмових мовленнєвих компетенцій, корисних у щоденній комунікації. Для ЗУІ важливим завданням є формування зацікавленості та толерантності до різних мов / мовних варіантів і культур. Це досягається, зокрема, шляхом проведення курсів із подібним світоглядом.

З моменту заснування ЗУІ в підготовці студентів нефілологічних спеціальностей завжди були (в різній формі) такі дисципліни, які ставлять за мету формування мовної свідомості. На сьогодні подібні освітні компоненти кафедра філології пропонує в каталозі вибіркових дисциплін.

Структура освітніх програм Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II забезпечує змогу здобувачам формувати індивідуальний навчальний план, зокрема, надаючи право вивчати дисципліни вільного вибору. Пункт 15) ч. (1) ст. 62 Закону України “Про вищу освіту” (дивись на сайті міністерства), абзац 3.20.15 Статуту ЗУІ, Положення закладу “Про порядок реалізації здобувачами вищої освіти права на обрання вибіркових дисциплін ЗУІ” (дивись на сайті закладу) передбачають для здобувачів право на вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. Студенти можуть обирати вибіркові дисципліни із запропонованих у каталозі (дивись на сайті закладу). Крім цього, для них доступні й освітні компоненти з інших рівнів освіти чи освітніх програм за погодженням із завідувачем відповідної кафедри.

У каталозі вибіркових дисциплін запропоновано такі освітні компоненти, що викладаються угорською мовою і спрямовані на розвиток мововживання й формування мовної свідомості, як “Мова і суспільство”, “Дво- і багатомовність у Карпатському басейні”, “Основи угорського правопису”, “Офіційна угорська мова і науковий стиль” тощо. Схожі дисципліни, які мають на меті формування подібних компетенцій, можна обрати як українською мовою (наприклад, “Культура українського мовлення”,

“Складні випадки орфографії, пунктуації та граматики української мови”), так і англійською (наприклад, “Основи міжкультурної комунікації”, “Творче письмо” тощо). Запропонована угорським відділенням кафедри філології дисципліна “Мова і суспільство” доступна для студентів з 2018 року. Переважно її обирають здобувачі спеціальностей “біологія”, “хімія”, “географія”, “туризм”, “математика”, “економіка”, “початкова освіта” та “дошкільне виховання”. За період 2018–2022 років на дисципліну зголосилося 228 студентів. Метою курсу є насамперед донесення здобувачам у доступній формі наукових знань – офіційної, підтвердженої численними дослідженнями інформації про мовні варіанти, якими вони користуються і які поширені в їхньому середовищі. Цей освітній компонент розглядає питання, пов’язані з двомовністю, діалектами і говорами, мовною політикою.

Студенти об’єднуються в групи (по 4–5 осіб), щоб протягом семестру підготувати портфоліо на обрану тему та презентувати його. Короткі доповіді угорською, українською або двома мовами, конкурси та інтелектуальні ігри мотиваційно діють на всю групу. На семінарських заняттях звучать такі думки, зауваження та спостереження, які однозначно вказують на формування позитивної атитюди.

Наприкінці семестру кожен студент повинен підготувати есе на 5–6 сторінок, у якому має викласти свої думки та досвід стосовно отриманих під час вивчення дисципліни знань, висловити власні спостереження або ж розкрити якісь власні короткі дослідження. Ці роботи дають підстави для позитивних надій: молодь виявляє у своїх есе більш відкриту та толерантну мовну свідомість: “Я познайомилася з такими поняттями, як, наприклад, стигма, соціолінгвістика, мовна політика тощо, про які раніше навіть не чула. Для мене це завжди було чимось чужим і далеким, але зараз, у грудні, мною багато чого переосмислилось, я можу назвати такі факти та цікаві аспекти, які раніше не могла розтлумачити, “оформити” в слово попри те, що знала про їх існування” (студентка 3-го курсу спеціальності “початкова освіта”). “До цього я думав, що не говорю діалектом, однак зараз усвідомив, що користуюся словами, реченнями, про які йдеться у розглянутих дослідженнях, навіть не помічаючи цього. І зараз я гордий з того, що вживаю таку лексику” (студент 3-го курсу спеціальності “туризм”).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Як підтверджують результати окресленого вище дослідження, прагнення та здійснена в попередні десятиліття робота дали свої плоди: мережа освітніх закладів із навчанням угорською мовою служить інтересам місцевої спільноти; і на рівні середньої освіти, і на рівні вищої освіти молодь здобуває науково обґрунтовані знання про свою рідну мову, про мову більшості, адже мовна толерантність є невід’ємною умовою життя в поліетнічному, багатомовному середовищі. Проте в останні роки навчальні програми з вивчення літературної угорської мови та документи, що регулюють її викладання, зійшли зі шляху, який спрямовував до окресленої вище мети: процес вивчення рідної (угорської) мови ці документи вбачають не за адитивним підходом (див.: Beregszászi–Dudics Lakatos, 2019, 2020). У цьому контексті зростає роль мовної атитюди спільноти, зокрема педагогів: попри те, що нова навчальна програма з угорської мови та нові підручники застосовують підходи минулого, позитивне ставлення до рідної мови, її діалектів дозволить продовжити розпочатий шлях, а Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II приділятиме значну увагу формуванню такої позитивної атитюди на всіх освітніх програмах. Результати подальших теоретичних та емпіричних соціолінгвістичних досліджень будуть використані для того, щоб студенти отримувати такі знання з мови, якими зможуть послуговуватися на практиці, а в майбутньому, озброєні такими знаннями, стануть педагогами в школах Закарпаття.

ЛІТЕРАТУРА

- Beregszászi, A. – Csernicskó I. (2007b). A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István–Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint. 7–96.
- Beregszászi, A. – Dudics Lakatos K. (2020). Modern danse macabre egy kárpátaljai középiskolai magyar nyelv-tankönyv kapcsán In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.). *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség: A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzetközi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai*. Komárom, Magyarország: Selye János Egyetem Tanárképző Kara. 149–165.
- Beregszászi, A. (2004). Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár. 77–96.
- Beregszászi, A. (2011a). Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép- Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–Hodinka Antal Intézet. 59–70.
- Beregszászi, A. (2011b). A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011: 32–44.
- Beregszászi, A. (2012). *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Beregszászi, A. (2015). A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár, Autdor-Shark Kiadó. 27–33.
- Beregszászi, A. (2021). *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Beregszászi, A.–Csernicskó I. (2004). A magyar nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* PoliPrint, Ungvár. 168–173.
- Beregszászi, A.–Csernicskó I. (2004). Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100: 195–203.
- Beregszászi, A.–Csernicskó I. (2007a). A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 6: 44–62.
- Beregszászi, A.–Csernicskó I. (2011). A nyelvjárások és az iskola. In: Kozmács István és Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére*. Nyitra, Arany A. László Társulás – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara. 23–30.
- Beregszászi, A.–Dudics Lakatos K. (2019). Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban. In: Csernicskó István–Márku Anita szerk., *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* 5. Ungvár, Autdor-Shark. 150–164.
- Beregszászi, A.–Márku A. (2003). A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása*. Ungvár, PoliPrint. 179–207.
- Beregszászi, Evelin 2017. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai a nyelvekről, nyelvváltozatokról*. Szakdolgozat. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

- Brubaker és mtsai (2011). *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan, Budapest.
- Csernicскó, I. – Karmacsi Z. (2009). Magyar nyelv és irodalom szakos képzés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. *Eruditio – Educatio* 2: 83–87.
- Dudics, K. – Gazdag V. (2023). *Dialektológiai alapismeretek filológus hallgatók számára*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Dudics, Lakatos K. (2018). „...én is nyelvjárásban beszélek”. *Anyanyelv-pedagógia* 2: 112–114. (2023. 10. 11.)
- Dudics, Lakatos K. (2019). Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárési attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018). *Magyar Nyelvjárások* 57: 123–134.
- Dudics, Lakatos K. (2020). Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről. *Magyar Nyelvjárások* 58. 165–173.
- Dudics, Lakatos K. (2021). Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárési attitűdjének alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. *Magyar Nyelv* 117. 346–354.
- Gazdag, V. (2021). *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Hires-László, K. szerk. (2010). *Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni: A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár, PoliPrint.
- Jánk, I. (2019). *Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Karmacsi, Z. (2020). „*Róka у лici жубе*”. *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján*. Törökbálint, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont – Termini Egyesület.
- Kiss, J. (2009). A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133: 1–14.
- Kontra, M. és mtsai. (2016). Afterword: Disendangering Languages. In: Laakso, J. et al. eds., *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol–Buffalo–Toronto. 217–234.
- Kótyuk, I. és mtsai. (2005). *Magyar nyelv 5–12. osztály*. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. Csernyivci, Bukrek.
- Lakatos, K. (2010). *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE BTK.
- Lakatos, K. (2010). *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE.
- Papp, Z. A. (2012). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio* 24: 3–23.
- Parapatics, A. (2020). *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Presinszky, K. (2009). Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 241–248.
- Sándor, A. (2009). A nyelvjárési attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA

Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 231–239.

- T., Károlyi, M. (2002). A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: P. Lakatos Ilona szerk., *Mutatványok a hármás határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó. 135–144.
- T., Károlyi, M.–Szabó G. (2000). Identitás és nyelvhasználat a beregszászi magyar főiskola hallgatói körében. In: Borbély Anna szerk., *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest, MTA Élőnyelvi Osztálya. 105–112.
- Tóth, P. (2014). Nyelvjárástani ismeretek hasznosítása az anyanyelvi órákon. *Anyanyelvpedagógia* 7. (2023. 10. 11.)
- Tóth, P. (2021). *Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok*. Savaria University Press, Szombathely.
<https://kmf.uz.ua/hu/dokumentumok/> (2023. 10. 11.)

REFERENCES

- Beregszászi A. – Csernicskó I. (2007b). A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István–Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint. 7–96.
- Beregszászi A. – Dudics Lakatos K. (2020). Modern danse macabre egy kárpátaljai középiskolai magyar nyelv-tankönyv kapcsán In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.). *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség: A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzetközi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai*. Komárom, Magyarország: Selye János Egyetem Tanárképző Kara. 149–165.
- Beregszászi A. (2004). Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár. 77–96.
- Beregszászi A. (2011a). Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép- Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–Hodinka Antal Intézet. 59–70.
- Beregszászi A. (2011b). A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgypedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011: 32–44.
- Beregszászi A. (2012). *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Beregszászi A. (2015). A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár, Autdor-Shark Kiadó. 27–33.
- Beregszászi A. (2021). *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Beregszászi A.–Csernicskó I. (2004). A magyar nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyt ér a szó?* PoliPrint, Ungvár. 168–173.

- Beregzászi A.–Cserniczkó I. (2004). Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100: 195–203.
- Beregzászi A.–Cserniczkó I. (2007a). A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 6: 44–62.
- Beregzászi A.–Cserniczkó I. (2011). A nyelvjárások és az iskola. In: Kozmács István és Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére*. Nyitra, Arany A. László Társulás – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara. 23–30.
- Beregzászi A.–Dudics Lakatos K. (2019). Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban. In: Cserniczkó István–Márku Anita szerk., *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból 5*. Ungvár, Atdor-Shark. 150–164.
- Beregzászi A.–Márku A. (2003). A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Cserniczkó István szerk., *A mi szavunk járása*. Ungvár, PoliPrint. 179–207.
- Beregzászi Evelin 2017. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai a nyelvekről, nyelvváltozatokról*. Szakdolgozat. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Brubaker és mtsai (2011). *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan, Budapest.
- Cserniczkó I. – Karmacsi Z. (2009). Magyar nyelv és irodalom szakos képzés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. *Eruditio – Educatio* 2: 83–87.
- Dudics K. – Gazdag V. (2023). *Dialektológiai alapismeretek filológus hallgatók számára*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Dudics Lakatos K. (2018). „...én is nyelvjárásban beszélek”. *Anyanyelv-pedagógia* 2: 112–114. (2023. 10. 11.)
- Dudics Lakatos K. (2019). Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018). *Magyar Nyelvjárások* 57: 123–134.
- Dudics Lakatos K. (2020). Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről. *Magyar Nyelvjárások* 58. 165–173.
- Dudics Lakatos K. (2021). Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárási attitűdjének alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. *Magyar Nyelv* 117. 346–354.
- Gazdag V. (2021). *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Hires-László K. szerk. (2010). *Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni: A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár, PoliPrint.
- Jánk I. (2019). *Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Karmacsi Z. (2020). „Róka y nici жуче”. *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján*. Törökbálint, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont – Termini Egyesület.
- Kiss J. (2009). A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133: 1–14.
- Kontra M. és mtsai. (2016). Afterword: Disendangering Languages. In: Laakso, J. et al. eds., *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol–Buffalo–Toronto. 217–234.
- Kótyuk I. és mtsai. (2005). *Magyar nyelv 5–12. osztály*. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. Csernyivci, Bukrek.

- Lakatos K. (2010). *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE BTK.
- Lakatos K. (2010). *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE.
- Papp Z. A. (2012). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio* 24: 3–23.
- Parapatics A. (2020). *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Presinszky K. (2009). Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 241–248.
- Sándor A. (2009). A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 231–239.
- T. Károlyi M. (2002). A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: P. Lakatos Ilona szerk., *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó. 135–144.
- T. Károlyi M.–Szabó G. (2000). Identitás és nyelvhasználat a beregszászi magyar főiskola hallgatói körében. In: Borbély Anna szerk., *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest, MTA Élőnyelvi Osztálya. 105–112.
- Tóth P. (2014). Nyelvjárástani ismeretek hasznosítása az anyanyelvi órákon. *Anyanyelvpedagógia* 7. (2023. 10. 11.)
- Tóth P. (2021). *Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok*. Savaria University Press, Szombathely.
<https://kmf.uz.ua/hu/dokumentumok/> (2023. 10. 11.)